

Za objavo prispevka INZ ni pridobil soglasja avtorja

Za objavo prispevka INZ ni pridobil soglasja avtorja

ŽAREK SVETLOBE VEČ NA TEMNI PLATI MESECA

Mikola Milko, *Zaplembe premoženja v Sloveniji 1943-1952*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 1999, 304 strani.

Zadnja leta dokazujejo, da obstajajo v našem zgodovinskem spominu o obdobju, ki je zgolj pol stoletja oddaljen od nas, sila velike luknje. To dejstvo preseneča toliko bolj, ko gre za temeljna vpra-

šanja povojne slovenske zgodovine. Precej novih odgovorov prinaša knjiga Milka Mikole, odgovor na vprašanje, zakaj je tako, pa dajejo delno slutiti že platnice v črno odete knjige, na katerih bralec simbolno ob kapljah krvi skozi zaporniške rešetke zre na tovarno. Dejansko z vsakim novim poglavjem Zaplembe premoženja razkrivajo razloge za neraziskanost te problematike (ki tičijo predvsem v slabi vesti nekega sistema), in na drugi strani dokazujejo, da se nobenega problema ne da v nedogled pometati pod preprogo. Kar zadeva današnjo perspektivo, pa se izkaže, da poznavanje povojnih zaplemb tudi v mnogočem pojasnjuje glavne politične, pravne in gospodarske poteze novih oblasti po koncu vojne. Historiografsko je zaradi delno že nakazanih razlogov problematika precej slabo obdelana, stvari pa so se začele spreminjati na bolje po demokratičnih spremembah pred desetletjem. Milko Mikola velja za enega najboljših poznavalcev problematike povojnega obdobja, načrtno pa se mu posveča že večji del svoje znanstvene poti.

V letih po osamosvojitvi Slovenije se je ob revizijah številnih zaplembnih primerov potrdilo, da so bila v velikem delu povojnih sodnih procesov po-teptana tako osnovna pravna kot tudi čisto človeška načela. V imenu vzpostavljanja »pravičnejše« družbene ureditve je bila mnogim državljanom storjena krivica, glavni in mnogokrat edini motiv pa je bil namen prisvojitve tuje imovine. Nova oblast pri tem ni izbirala sredstev in je bila včasih pripravljena iti tudi dobesedno preko trupel. Da bo vest mirnejša, si je ustrezno priredila zakonodajo in v Jugoslaviji sploh prvič uvedla institut zaplembe v smislu, ki je bil nekaj posebnega tudi v mednarodnem oziru. Veliko manevrskega prostora si je zagotovila predvsem v pojmovanju »sodelovanja z okupacijskimi silami« in njihovi retroaktivni uporabi, v njihov okvir pa je pogosto zapadlo tudi premoženje nekaterih zavezniških in nevtralnih držav.

Najštevilnejše med vsemi so bile razlastitve t. i. »nemškega« premoženja. Pravna podlago so dobile z odlokom AVNOJ-a v letu 1944; ta odlok je kot »nemško« določil vse premoženje nemškega rajha in njegovih državljanov in vse premoženje oseb nemške narodnosti, ki se je nahajalo na območju Jugoslavije. Pod določila omenjenega odloka so zapadle tudi osebe, ki so med vojno optirale za nemški rajh, jugoslovanske oblasti pa so se pri tovrstnih »notranjih reparacijah« sklicevale na zavezniške sklepe o povračilu škode, ki so jo med vojno povzročile okupacijske sile.

Poleg narodnega pa so imele zaplembe v Jugoslaviji pomemben razredni predznak, saj so v kratkem času praktično izbrisale zasebno lastnino. Za-

seg premoženja se je opravljal na osnovi predpisov, sprejetih že med vojno, del zakonodaje pa je nastal kmalu po vojni. Zasegi so se opravljali na t. i. »narodni osnovi« in kot stranska kazen za storjena kazniva dejanja. Pri zaplembah je bilo storjenih mnogo nepravilnosti, predvsem pa so zaplembe komisije kršile predpise s proglašanjem za nemške osebe tiste, ki v to kategorijo sploh niso sodile. V posameznih okrajih so se zaplembe opravliale tako goreče, da so vanje morali poseči celo z višje inštanca, saj je med ljudmi prihajalo do ogorčenja nad zaplembami imovine nedolžnih posestnikov. Skorajda brez izjeme so se pritožbe končale neuspešno, predvsem če je šlo za premoženje nekoliko večje vrednosti.

Pristojnost sojenja civilnim osebam so imela tudi vojaška sodišča. Tudi ona so poznala institut zaplembe premoženja, običajen pa je bil tudi izgon iz države. Že v medvojnem času je bilo izrečenih veliko zaplemb imetja, saj je bila zaplemba tudi dopolnilna kazen pri obsodbah zaradi različnih drugih prekrškov. Po vojni so bili pred vojaškimi sodišči obravnavani predvsem vojni zločinci oz. »narodni sovražniki«. Pred vojaškimi sodišči so bili obravnavani tudi številni primeri odvzema lastnine, ki je bila pretežno v lasti slovenskega kapitala ali kapitala držav zaveznic. Nekateri teh procesov so doživeli revizijo in razveljavitev šele v samostojni Republiki Sloveniji.

Največji absurd povojnih procesov predstavljajo obtožbe proti židovskim podjetnikom. Oblast jih je bila namreč v želji po zasegu njihovega premoženja pripravljena obtožiti celo delovanja v korist nacizma, tako da so nekatere enostavno proglasili za osebe nemške narodnosti in jim na tej osnovi odvzeli premoženje.

Odvzem premoženja je bil tudi v pristojnosti Sodišč slovenske narodne časti. Slednja so delovala v času med 2. junijem in 25. avgustom 1945, obravnavala pa so predvsem kazniva dejanja zoper narodno čast, ki jih ni bilo moč obravnavati pred vojaškimi sodišči. Kazni, ki so jih izrekala, so obsegala vse državljanske in politične pravice, običajno pa jih je spremljala tudi zaplemba premoženja. Za tovrstna sodišča je značilna predvsem izjemna ekspeditivnost, saj je bilo v času njihovega kratkega delovanja izpeljanih vsaj 1800 procesov.

Po vojni so prišle pred sodišča ponovno tudi osebe, ki so bile med vojno sodno ali izvensodno usmrčene s strani narodnoosvobodilnega gibanja. Člen 28. Zakona o zaplembi imovine in o opravljanju zaplembe z dne 9. junija 1945 je namreč zahteval, da preide v last države vse premoženje, ki je bilo last med vojno ubitih ali pobežlih »vojnih zlo-

čincev in narodnih sovražnikov«. Navedeni zakon se je izkazal za silno problematičnega, saj je denimo zajel tudi ljudi, ki so bili usmrčeni brez vsakega sodnega procesa. To dejstvo je pri svoji presoji upoštevalo Ustavno sodišče Republike Slovenije in omenjeni zakon leta 1998 proglasilo za neveljavnega. Problematičnost teh obsodb, kot ugotavlja avtor, je bila verjetno jasna tudi oblasti, saj je denimo iz fondov Okrajnega sodišča v Celju bilo izločeno in verjetno uničeno vseh 160 spisov o obsodbah na osnovi 28. člena navedenega Zakona.

Povojne zaplembe so doletele tudi ljudi, ki jim je bilo po vojni odvzeto državljanstvo. Šlo je predvsem za pripadnike stare jugoslovanske vojske in pripadnike različnih »protinarodnih« vojaških formacij (četniki, domobranci...), ki se po vojni niso vrnili v Jugoslavijo. Najprej jim je bilo odvzeto samo državljanstvo, po letu 1946 pa je to avtomatsko pomenilo tudi zaplembo premoženja. Čeprav avtor obravnava predvsem obdobje do leta 1952, pa postreže tudi s podatkom, da so se zaplembe po tem zakonu izvajale tudi še v šestdesetih letih.

Z navedenimi načini pa možnosti zaplembe še vedno niso bile izčrpane. Omenjeni ukrep so namreč izrekala tudi civilna sodišča, kjer je poleg okrajnih in okrožnih sodišč v letu 1946 pri Vrhovnem sodišču zaživel tudi poseben senat, ki je sodil po Zakonu o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže. Njegova naloga je bila nekakšna revizija tistih primerov, za katere je javni tožilec menil, da v njih izrečena kazen ni bila dovolj visoka. Obtoženci so bili tako deležni še drugega sojenja za isto dejanje, splošna ugotovitev pa je, da so bili mnogi politično motivirani in zrežirani. Nekoliko boljši je bil položaj na Primorskem. Le-ta je

bila namreč do Londonskega memoranduma 1954 zasedeno ozemlje, kjer se je izvajal tudi mednarodni nadzor. Kljub temu je do omejenega števila zaplemb prišlo, vendar za medvojno obdobje njegovega točnega obsega ni mogoče določiti, ker je gradivo o teh zaplembah zaenkrat nedosegljivo.

Za zaplenjeno premoženje je morala država seveda tudi nekako poskrbeti, zato so bile na različnih ravneh ustanovljene upravne komisije. Njihova osnovna naloga je bila zaščita imetja pred odtujitvijo in uničenjem. V praksi se je pokazalo, da svoje naloge v mnogih primerih niso opravile, predvsem zavoljo samovoljnega ravnanja drugih državnih organov. Prednjačili so predvsem pripadniki Oddelkov za zaščito naroda, ki so si določila o zaščiti premoženja razlagali po svoje, rezultat pa je bilo veliko premične imovine, ki je izginila brez sledu.

Z zadnjim poglavjem Zaplemb premoženja avtor povleče črto pod dogajanja, ki so se godila na področju zaplemb do začetka 50-ih let. Čeprav ugotavlja, da se skupno število zaplemb giblje okoli 27.000, pa navkljub visoki številki lahko izvedemo, da so bili načrti oblasti pred začetkom izvajanja tovrstnih ukrepov še ambicioznejši. Iz dokumenta, ki je nastal v vrhovih tedanje oblasti, je razvidno, da je bilo najprej predvidenih kar okrog 36.000 zaplemb. Zadnje poglavje prinaša tudi preglednico najpomembnejših zaplemb v različnih gospodarskih panogah v obravnavanem obdobju. Knjiga je bogato opremljena tudi s kvalitetnimi preslikavami dokumentov, ki so nastali ob zaplembah premoženja, tako da se lahko bralec sam prepriča o nesmiselnosti posameznih obtožb in pravih namenih tedanje oblasti.

Simon Zupan